

A Szabad Európa Rádió anyaga az Országos Széchényi Könyvtárban

A ceremónia és előzményei

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) dísztermében 1997. május 22-én a könyvtár nevében e sorok írója, a Szabad Európa Rádió/Szabadság Rádió (SZER) nevében Ross Johnson igazgató ünnepélyes keretek között aláírta „a SZER magyar adásához kapcsolódó archív anyagok másolatli példányainak átadása ügyében” kötött szerződést. Az aláírásnál jelen volt Magyar Bálint művelődési és közoktatási miniszter, Donald Blinken, az Amerikai Egyesült Államok magyarországi nagykövete, a Szabad Európa Rádió számos volt munkatársa. Blinken nagykövet felolvasta Clinton elnök levelét, melyben üdvözölte a megállapodás aláírását, a következő szavakkal méltatva a Szabad Európa Rádió jelentőségét:

„A Szabad Európa Rádió több mint negyven éven keresztül óvta a demokrácia lángját és ébren tartotta a szólásszabadságot a vasfüggöny mögött. A mindenkori magyar történelem néhány legsötétebb órájában a Szabad Európa Rádió a remény világítótornya volt, amely sok magyarnak segített hinni abban, hogy a kommunista rezsim nem legyőzhetetlen és nem sebezhetetlen. A Szabad Európa Rádió egyrészt pontos információk forrása volt, másrészt kapcsolat a Nyugattal. Szerencsére a sok-sok óra adásidő megőrizte a magnószalagokon a magyaroknak a demokráciáért vívott küzdelmét. E szalagok a magyar kulturális örökség és a magyar történetírás különleges részét képezik.”

E „magyar kulturális örökség” megszerzését hosszú tárgyalások előzték meg, melyek során a nemzeti könyvtár munkatársai mindent elkövettek annak érdekében, hogy az anyagot a könyvtár kapja meg.

A SZER magyar adásának utolsó napja 1993. október 31-én, vasárnap volt. Kálmán Attila, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium politikai államtitkára már 1993. október 26-án egyeztetett az OSZK-val, hogy készek lennének-e a magyar adás archívumának átvételére. A (természetesen) pozitív választ követően több irányú levelezést és tárgyalást folytattunk, az első érdemi megbeszélésre azonban csak 1995. június 13-án került sor, amikor Ross Johnson, a SZER igazgatója – Susan M. Elbow követségi sajtóattasé és Kovács K. Zoltán, a SZER volt munkatársa kíséretében – az OSZK-ba látogatott. A tárgyalások – a későbbiek folyamán is – három kérdéskörre összpontosultak; nevezetesen, hogy az OSZK képes-e a szóban forgó, esetenként rossz állapotban lévő anyag (mikrofilm, papír, hangszalag) 1.) átmásolására és állományának védelmére; 2.) feldolgozására; 3.) a nyilvános hozzáférés biztosítására a kutatók számára.

Ekkor még csak az volt biztos, hogy az Egyesült Államok a SZER archívumot – mint az USA és Magyarország közös történelmének fontos dokumentumait –

Magyarország számára is hozzáférhetővé kívánja tenni, de még kérdéses volt, hogy milyen intézmény kapja meg.

Bár az első tárgyalás számunkra biztatón alakult, ezt továbbiak követték, melyek során – az amerikai fél meggyőződésén, hogy a másolás, állományvédelem és feldolgozás az OSZK-ban szakmailag biztosítottnak látszik – egyre fontosabb szerepet kapott a nyilvános hozzáférés feltételeinek a kérdése. Ez igen fontos elvi szempont volt Johnson úr számára. Számunkra, az OSZK munkatársai számára pedig különleges érzés-élmény volt, hogy most azoknak a feltételeknek a megteremtését kellett garantálnunk, amelyek tíz évvel korábban bűncselekménynek számítottak.

A tárgyalásnak – melyeken a továbbiakban Lechoslaw Gawlikowski, a SZER munkatársa is részt vett – végül eredményesek voltak, és elvezettek az 1997. május 22-ei ünnepélyes ceremóniához. Az OSZK-ból a szerző Hanák Gábornak, Kiss Barbarának, Nagy Zoltánnak és Somogyi Pálnénak tartozik köszönettel az eredményes megbeszélésekért, és a továbbiakban elsősorban rajtuk és munkatársaikon múlik, hogy a szerződésben vállalt feladatokat az OSZK teljesíteni tudja.

Az ünnepélyes külsőségekhez az amerikai fél ragaszkodott, mivel nagy jelentőségű eseménynek ítélték, amit nemcsak a már említett Clinton-levél is mutat, hanem az a tény is, hogy a SZER archívum átadásáról, Ross Johnson javaslatára alapján, az amerikai kongresszus döntött.

Magyarátzképpen – elsősorban fiatalabb olvasóink számára – talán érdemes megemlíteni, hogy a Szabad Európa Rádió/Szabadság Rádió amerikai intézmény, az Egyesült Államokban, Delaware államban bejegyzett közcélú, adózás alá nem eső társaság. 1950 óta működött Münchenben, a számunkra főként ezért híressé vált Angol Kertben (Englischer Garten). A magyar – majd a lengyel – adás megszüntetésével maga a rádió nem szűnt meg, sőt újabb országokba szóló adásokkal gazdagodott. Székhelyét 1995-ben Münchenből Prágába tette át.

Mit is kapott az OSZK? És még mik vannak?

Az 1997. május 22-ei ünnepélyes szerződés aláírás a sajtó révén nagy nyilvánosságot kapott. A következő napokban sűrűn csengtek a telefonok: mikor lehet a SZER dokumentumokat tanulmányozni? A kérdésre csak bizonytalan, dodonai válaszokat tudunk adni: igyekszünk minél előbb hozzáférhetővé tenni, amint lehet, rövidesen stb.

A bizonytalanság oka az volt, hogy mi sem tudtuk pontosan, mit és milyen állapotban fogunk kapni. A SZER dokumentumok három csoportra oszthatók:

1. A SZER szervezetével, belső működésével, napi munkájával, irányításával kapcsolatos dokumentumok (corporate, internal materials). Ezek az Egyesült Államokba kerülnek, a Kongresszusi Könyvtárba vagy a Hoover Intézetbe.
2. A szerkesztőségek napi munkájához a háttéranyagot, -információt nyújtó dokumentumbázis („Press research materials”), elemzések, tanulmányok, sajtótermékek, köztük a volt szocialista országok szamizdat kiadványai. Ez az anyag – nemcsak a magyar szerkesztőségé – került a Közép-európai Egyetemhez.
3. A nemzeti szerkesztőségek (huszonnyolc nyelven sugároztak) adás-anyagai (broadcast materials), azaz ami elhangzott a Szabad Európa Rádióban.

Az OSZK ez utóbbit, a magyar adás dokumentumait kapta meg, illetve kapta kölcsön:

1. a SZER magyar adása anyagainak másolatát, térítésmentesen a következők szerint:
 - a) hangszalagok másolatait, amelyek a SZER magyar adásának összes megőrzött felvételét tartalmazzák (4400 tekerecs),
 - b) a SZER magyar adásával kapcsolatos dokumentumainak másolatait (programlisták, tartalomjegyzékek);
2. kölcsönképpen, másolás céljára
 - a) az eredeti mikrofilmgyűjteményt, amely a műsorok forgatókönyveit tartalmazza 1951–1960 között (200 tekerecs mikrofilm),
 - b) a műsorok forgatókönyveinek gépelt vagy fénymásolt változatát az 1951–1993-ig terjedő időszakra (kb. 750.000 A/4-es oldal),
 - c) a magyar szerkesztőség irattára (250.000 A/4-es oldal).

Nagyon fontos az 1/a pont megfogalmazása, miszerint „a SZER magyar adásának összes megőrzött felvételét” kapta meg az OSZK. A SZER magyar adását 1951. október 6. és 1993. október 31. között sugározták, de korántsincs meg hiánytalanul a teljes időszak anyaga. Van, ami csak hangszalagon van meg, van, ami csak írásban, van, ami így is, úgy is és bizony nagyon sok anyag se így, se úgy nincs meg. Ezért is tett közzé – és juttatott el a SZER sok volt magyar munkatársának – a SZER és az OSZK egy közös felhívást, hogy akinek a birtokában vannak SZER dokumentumok, juttassa el a magyar nemzeti könyvtárba, akár letéti megőrzésre, akár kölcsön, másolás céljából.

Itt kell megemlíteni Rajki László nevét. Rajki László a hetvenes évektől dolgozott a SZER magyar adásánál egészen 1993. október 31-éig.

Az 1997. május 22-ei rendezvényen ő is jelen volt, és azóta hihetetlenül sok segítséget kapott és kap tőle az OSZK: a Szabad Európa Rádióval való kapcsolatok ápolásában, a másolásra kölcsönzött anyagokkal összefüggő ügyek intézésében, a dokumentumok feldolgozásában – pl. a hangzó anyagok azonosításában – stb. Az ő segítségével kaphattunk meg máris jelentős mennyiségű dokumentumot kiegészítésképpen. Szakértelmére, segítségére a továbbiakban is szükségünk van, és számítunk rá.

Utalva az „és még mik vannak?” kérdésre két dolog mindenképpen említést érdemel. Az egyik: legnagyobb sajnálatunkra hiányzik a dokumentumok közül az 1956-os forradalom idején sugárzott anyag. A Magyar Rádióknak viszont megvan. Ennek a következő a története. A Szovjetunió azzal vádolta a Szabad Európa Rádiót, hogy uszítja a magyarokat a forradalomra és harcokra. A Német Szövetségi Köztársaság kormánya – amelynek a területéről sugárzott a SZER – ezért a kérdéses időszak adásanyagát ellenőrzésre bekérte, majd egy levéltárba helyezte el. A Magyar Rádióknak ezt a levéltárat sikerült megtalálnia, és lemásolta az anyagot. Nagyon reméljük, hogy az OSZK-nak sikerül megállapodni a rádió illetékeseivel, és másolatot kapnia az 56-os anyagról is.

A másik: a Magyar Távirati Irodának nagy mennyiségű ún. monitoring anyaga van: a SZER adásait magnetofonra vették, és ennek alapján készítettek különböző írásos összeállításokat. Az OSZK és az MTI elvben megállapodott az együttműködésben.

Mi a teendő? És mit tettünk már?

Az első teendő a dokumentumok lemásolása, ezen belül is a legfontosabb a kölcsönadott (és adandó) dokumentumoké, hogy „birtokon belül” lehessünk. De másolnunk kell az átadott anyagot is. A másolási feladatok, hordozóanyaguknak megfelelően, három csoportba tartoznak.

1. A papíron lévő dokumentumok másolása, pontosabban mikrofilmre vétele. Az 1 millió oldalnyi anyagot három részletben kaptuk, illetve kapjuk kölcsön Prágából. A feladat teljesítése érdekében nehéz döntést kellett hoznunk: 1998-ban és 1999-ben az OSZK teljes hírlap-állományvédelmi mikrofilmezési programját felfüggesztettük, hogy ezt a hatalmas mennyiségű anyagot rendezni és mikrofilmezni tudjuk, és egy másolati példányt a filmről a SZER-nek is elkészítsünk.
2. A mikrofilmek másolása. Mivel 1951–1960 között készült mikrofilmekről van szó, az akkori időszak technikai színvonalán készültek és – éppen emiatt – időközben tönkrementek a mikrofilmek. Az első lépés ezért a mikrofilmek restaurálása, majd a másolás – de nem folyamatosan, hanem kockáról kockára történő másolás.
3. A magnetofonszalagok másolása. Az előzetes megbeszélések során végig csak „tape”-ről volt szó és nem tekercsről vagy kazettáról. Az ünnepélyes aláírás alkalmából jelképesen néhány oldalnyi papírt, néhány tekercs mikrofilmet és egy pár magnetofon kazettát adtak át a SZER képviselői. Így valamennyiünkben az élt, hogy 4400 kazettát fogunk megkapni. Ezzel szemben 4400 db 30 cm átmérőjű régi stúdiótekercsot kaptunk. Ezek lejátszására, átmásolására eszünkön sem volt. Ebben is a SZER adott segítséget – személy szerint Rajki László, Lechoslaw Gawlikowski és Ross Johnson –, amennyiben négy db berendezést kaptunk ezeknek a régi típusú szalagoknak az átjátszására.

Ez az átmásolás – és ezzel már belemegyünk a feldolgozás kérdéseibe is – videokazettákra történik. Ez egyrészt anyagi szempontból olcsóbb megoldás, másrészt azonban – és ez a lényeges – egy sor plusz információt ad a kutatónak. Nevezetesen: miközben hallgatja a rádióadást, látja a képernyőn, hogy milyen műsrot hall, ki beszél éppen, összesen mettől meddig beszél, és közben „szalad” az idő, amelyik mutatja, hogy ebből már mennyi időt „beszélt le” az illető. Fel van tüntetve az is, hogy az anyag melyik szalagon van, és van-e írásos változat is, ha igen, hol.

Tessék elképzelni, hogy micsoda munka a tekercsnek ilyen átmásolása és „kipreparálása”!

Ezzel elérkeztünk az OSZK legnagyobb problémájához a SZER anyagával kapcsolatban. Egyedül a mikrofilmezés az, ahol van mit átmenetileg feláldozni – az újságok állományvédelmi mikrofilmezését –, de sem a filmek restaurálása és átmásolása, sem a szalagok átmásolása, sem a hangzó és írott anyag feldolgozása, formai és analitikus, tartalmi feltárása nem végezhető el másként, csakis külön e célra alkalmazott munkatársakkal. Ehhez pénzre lenne szükségünk, és pénzre lenne szükségünk az anyagok (film, videokazetta), berendezések (a feldolgozáshoz és az olvasáshoz, lehallgatáshoz) beszerzésére. A teljes kalkulált összeg mintegy 100-120 millió forintot tesz ki. Ebből 1998-ban a Művelődési és

Közoktatási Minisztérium 1 (azaz Egy) millió forintot adott. A SZER ugyancsak 1998 folyamán 15 millió forintot adott, az OSZK mikrofilmzésre szintén 12-15 millió forintot költött. Még 74 millió forintra lenne szükségünk, hogy a munkálatokat intenzíven megkezdhessük, illetve folytathassuk. Ha a szükséges anyagi támogatást megkapjuk, kb. két év alatt készülünk el a másolási és feldolgozási munkákkal.

Ross Johnson, Rajki László és Lechoslaw Gawlikowski 1998. október 13-án az OSZK-ban áttekintették a SZER dokumentumok átmásolásának és feldolgozásának eddigi eredményeit, és tájékoztak további elképzeléseinkről. A kapcsolódó tanácskozáson Johnson úr a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott a látottakról.

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma részéről Baán László államtitkár úr a közelmúltban tárgyalt Prágában a Szabad Európa Rádió/Szabadság Rádió elnökével, Thomas A. Dine úrral, és biztosította a SZER projekt támogatásáról, a szükséges pénzügyi feltételek megteremtéséről.

Reménykedve és munkára készen várjuk a fejleményeket.

Poprády Géza

„Szebb karácsonyi ajándékot a két nemzeti intézmény nem kaphatott volna”

E szavakkal köszönte meg *Poprády Géza* a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának és *Hámori József* kultuszminiszternek azt a szinte felbecsülhetetlen értékű oklevél- és kéziratgyűjtést, amelyet a minisztérium az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar Országos Levéltár számára megvásárolt.

A dolog úgy kezdődött, hogy... Nos, úgy, ahogy kezdődni ugyan szoktak a dolgok, ám folytatódni így nemigen. *Tóth Józsefné* az Országos Széchényi Könyvtár régi művek gyarapításáért felelős osztályvezető-helyettese felfigyelt egy hihetetlenül gazdag antikvár-kínálatra. A Központi Antikvárium ugyanis felajánlott megvételre – persze a széles vásárlóközönségnek – egy olyan „csomagot” (amelyből persze az egyes darabokat is meg lehetett vásárolni), amennyiben Nagy Lajos király édesanyjának, I. Károly király feleségének, Erzsébetnek egy oklevele is megtalálható volt, de szerepelt benne Mátyás király udvari szakácsainak írott adománylevele, Ady egy párizsi képeslapja, Kosztolányi zöld tintával írott laudációja Vikár Bélához a Kalevala fordítása kapcsán, Mikszáth levele volt és leendő feleségéhez, Nagy László egy Vas Istvánról készült portréja és a hozzáírott humoros ajánlási sorok stb. *Tóth Józsefné*, főosztályvezetőjével együtt az OSZK főigazgatójához rohant, mutatva neki a hihetetlen értékű, pénzben egyébként 12 millió 265 ezer forint vételáru oklevél- és kéziratgyűjtésről készült antikvár-jegyzéket.

Poprády Géza tudta jól, hogy ennyi pénze a Széchényinek nincs, de azt is, hogy a gyűjtemény megvásárlása kihagyhatatlan lehetőség. Nem tétovázott, a Magyar Országos Levéltár főigazgatójával együtt (akit persze azonnal értesített a lehe-

tőségről) közös levélben fordult Hámori József miniszterhez. És a miniszter is azonnal intézkedett: a minisztérium a teljes anyagot megvásárolta a Központi Antikváriumtól, és sajtótájékoztató keretében nyújtotta át a „karácsonyi ajándékot” december 19-én a két főigazgatónak. Jelentős eseménynek lehetünk tanúi – mondta a miniszter –, hiszen egy véletlenül előkerült, hatalmas nemzeti kincset képviselő értékegyüttes megszerzéséről, átadásáról van szó. Hangsúlyozta azt is, hogy hasonló esetekben, amennyiben a központi intézmények kerete kimerült vagy elégtelennek bizonyul, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma mindig hajlandó segíteni. Persze nem arról van szó, hogy ezentúl mindent a minisztérium vásárol, de ilyen és hasonló esetekben a minisztérium nem szívességet tesz, hanem kötelességét teljesíti, hisz a nemzeti kulturális örökségről van szó. E szavak után adta át – az egész gyűjteményt jelképezve – az Erzsébet királyné (nem Szisziról van szó természetesen, jegyezte meg, derűtséget kelteve a miniszter) oklevelet az Országos Levéltár főigazgatójának, a Nagy László által készített Vas István-portrét Poprády Géának. A két főigazgató nemcsak megköszönte a miniszteri gesztust, de szólt az átadott-átvett anyag jelentőségéről is. Poprády Géza ekkor mondta a címbe is kiemelt szavakat, utalva arra is, hogy persze az igazi megajándékozottak a kutatók, akiknek e kéziratok nem várt kincseket jelentenek. A levéltár főigazgatója arról szólt, hogy az 1526 előtti királyi levéltár a török időkben teljesen elpusztult, így minden egyes darab ami felmerül-előkerül, hasonlíthatatlan értéket jelent. Újabb és újabb információkkal egészíti ki az eddigi, mozaikkockákként alakuló képet múltunkról. Bevallotta azt is, hogy bár a teljes anyagnak mindössze huszonöt százalékát kapta a levéltár, ez a terjedelmileg kisebb anyag értékben nem alábbvaló a Széchényinek jutott nagyobbnál.

Szóra emelkedett *Pröhle Gergely* államtitkár is. Ő arra hívta fel a figyelmet, hogy jó lenne tudatosítani illetve megerősíteni az antikváriumokban, régiségkereskedőkben azt a „betyárbecsületet”, amely azt diktálja számukra, hogy ha olyan „zsákmányra” bukkannak, amelynek nemzeti jelentősége van, azt a közgyűjteményeknek ajánlják fel először, őket értesítsék felbukkanásukról. A nemzeti érzés, a köz iránti elkötelezettség is ezt diktálja, de talán üzletileg sem járnak rosszul, hisz most is a teljes anyag egyben való megvételéről volt szó.

*

Magáról az oklevél- és kéziratgyűjteményről teljes képet adni e rövidke beszámoló keretei közt nem lehet. A 201 tételt tartalmazó csomag szakszerű leírása és bemutatása megtalálható a Központi Antikvárium 1998-ban kiadott, *Magyar vonatkozású oklevelek és kéziratok 1359-től 1960-ig* című katalógusában, és maga az anyag természetesen rövidesen tanulmányozható, kutatható az Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Országos Levéltárban. (VK)